

УДК 94(430)

ПОСИЛЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ ТА ЇЇ ПРИХІД ДО ВЛАДИ

Сані Й.Й. (Будапешт).

На початку 1930-х рр. Німеччина перебувала в значній політичній та економічній кризі. Ці умови сприяли появі та росту популярності радикальних ідеологій. Саме це дозволило прийти до влади націонал-соціалістам на чолі з А. Гітлером, котрі перетворили країну в економічному, політичному та суспільному плані. Партії, котрі не змогли об'єднатися для протистояння Гітлеру тільки сприяли розгортанню цього процесу. Німецький народ не знав всіх планів нацистів, але він повірив політикам які обіцяли покращення життєвого рівня, забезпечення роботою та сильну Німеччину, і поставив націонал-соціалістів до керівництва країною. Після їх приходу до влади ворогів вже не було. Нацисти перетворили країну за своїми ідеалами, та все підпорядкували своїм мілітаристським цілям. Таким чином, після приходу нацистів до влади демократичний устрій Веймарської республіки змінився на фашистський, агресивна нацистська диктатура, котра готувалася на війну.

Ключові слова: велика економічна депресія, Націонал-соціалістична німецька робітничка партія (НСРП), Веймарська республіка, СС (охоронні загони), СА (штурмові загони), Комуністична Партія, Гарцбургський Фронт, нацистська диктатура

Німеччина була однією з тих країн, на яких найбільше вплинула велика економічна депресія. Вироблення продукції різко впало: в 1932 р. потужність промисловості була використана тільки на 25 %; тисячі малих та середніх підприємств збанкрутіли; рівень безробіття перевищив 6 млн. осіб, а заробітна плата робітників знизилася на 40 % [6, с. 141]. Спад економіки та індустрії зумовив крах й в сільському господарстві Німеччини, заборгованість якого вже в перший рік депресії становило 13-14 млрд. марок [9, с. 91]. Тільки впродовж 1930 р. було розпродано 20 тисяч селянських володінь. Хоча в цьому ж році держава прийняла закон про підтримку економіки, державна субвенція стала джерелом коштів [6, с. 172].

Внаслідок економічної депресії відбулася швидка поляризація владних груп в Німеччині. Значною мірою посилювався вплив Комуністичної партії, однак помітнішим був прогрес націонал-соціалістів. Суспільство вимагало радикальних змін, тому партії, які намагалися зберегти надбання Ваймарської республіки, втратили свою популярність. Більшість трудящих очікувала змін від комуністів, які виступали за негайне встановлення пролетарської диктатури. Однак великою була й кількість антибільшовицьких та націоналістичних елементів суспільства, які ставали бік фашистів. Цьому сприяло й поширення безробіття, внаслідок якого молоді робітники втрачали свої місця. Вони не діставали жодної реальної допомоги, тому вступали в СС, щоб забезпечити для себе хоча б прожитковий мінімум [1, с. 389].

З початку вересня 1929 р. посилення фашизму в Німеччині стало дедалі очевиднішим. Після спільної боротьби Гугенберга та Гітлера з плану Юнг призвела до суперечок як і серед німецьких націоналістів, так і в рядах

фашистів. Поміркована частина попередніх вийшла з-під керівництва Гугенберга і створила Консервативну народну партію. Це було першим знаком, який вказував на розбіжності в сфері владних сил Німеччини, що в подальшому розвитку подій чітко виявилось [8, с. 112]. Однак на цей час коло прибічників фашизму вже було значно великим, антифашисти не могли нічого вдіяти. Переважна більшість представників Німецької Національної Народної Партії та найвпливовіші промисловці й надалі підтримували Гугенберга, за допомогою якого німецькі фашисти діставали значні матеріальні надходження. Тому розрив між владними силами був на користь прогресу націонал-соціалістів [8, с. 113].

Не порушило єдності гітлерівців й суперечка між Гітлером та братами Страссер в 1930 р., які були невдоволені через залучення великих капіталістів до співпраці; вони засуджували політику, спрямовану на отримання міністерських позицій, а також вимагали змін, які носили антикапіталістичний характер для підтримки малої буржуазії. В травні Отто Страссер вийшов з партії, а вплив Гітлера зміцнився. Це призвело до посилення співпраці нацистів з економічними силами, що, в свою чергу, заспокоїло тих, які обурилися на попередні антикапіталістичні заяви Гітлера [12, с. 36].

У вересні 1930 р. відбулися чергові вибори. Найефективнішою виявилася передвиборча кампанія націонал-соціалістів, адже вони дістали 6,5 млн. голосів, та за чисельністю в парламенті поступалися місцем тільки соціал-демократам (при тому, вплив консервативних партій значно знизився, а багато їхніх виборців перейшли до підтримки нацистів) [12, с. 38].

Комуністична партія, порівняно з 1928 р., тепер дістала на 1,3 млн. голосів більше і отри-

мала 77 місць в Рейхстазі, більше ніж німецькі націоналісти та народники разом. Популярність комуністам принесла їхня програма «Національне і соціальне звільнення», яку опублікували перед виборами. В ній комуністи засуджували положення Версальського договору та плану Юнг, проголосили підтримку одержавлення великих підприємств та банків, заявили різні соціальні вимоги, обіцяли роздачі земель селянам і підвищення їхнього рівня життя. Однак комуністи й надалі орієнтувалися на встановлення пролетарської диктатури і впровадження суспільних змін планували відповідного до цього. Всі ці фактори обумовили зниження ефективності боротьби проти нацистів. Комуністи не бачили реальної загрози нацизму і не могли зрозуміти, що за цієї ситуації головним завданням є забезпечення та захист системи демократії. Тому їхня програма викликала негативне ставлення не тільки з боку нацистів, але й критику від соціал-демократів [10, с. 174].

За таких умов формування антифашистського фронту стало майже неможливим. Більшість соціал-демократів вважали необхідним боротися і з нацистами, і з комуністами, а деякі змирилися б з владою нацистів. Вони думали, що за влади нацистів демагогія їхня скоро виявиться, тому це правління буде тільки тимчасовим. Однак соціал-демократи не звернули увагу на те, що Гоббельс вже в 1932 р. проголосив, «якщо влада буде в наших руках, не передамо її за жодних обставин, хіба якщо вже наші трупи витягнутимуть з контор» [5, с. 92].

З вищезгаданих факторів впливала подальша політична поведінка Соціал-демократичної партії, яка після виборів 1930 р. продовжувала свою орієнтацію на Центр, підтримувала політику уряду Брюнінга. Хоча цей уряд, з однієї сторони, забезпечував допомогу збанкрутілим підприємствам, але з іншого боку скоротив соціальні витрати, при цьому зберіг високий бюджет Рейхсверу [7, с. 398]. Така політика викликала протест робітничого класу; повикликала масові страйкування та мітинги. Найбільшим серед них був страйк майже 300 000 шахтарів Рурського басейну та Верхньої Сілезії в січні 1931 р., який мав і політичне забарвлення, оскільки страйкарі виступали не тільки проти масових звільнень робітників, але й проти політики уряду Тюрінга [3, с. 78].

В 1931 р. внаслідок депресії фінансова система Німеччини сильно похитнулася. Вивезення капіталу різко виросло. За короткий проміжок часу золоті резерви скарбниці Рейху знизилися на 60 %, найбільшим банкам загрозувало банкрутство [1, с. 102].

Брюнінг намагався використати міжнародні зв'язки для послаблення економічної нестабільності країни; він вважав, що завдяки цьому припиниться наступ правих і вдасться посилити

позиції уряду. В березні 1931 р. міністри закордонних справ Німеччини та Австрії підписали договір про розробку митного союзу між двома державами. Ця подія занепокоїла всю Європу: в цьому союзі політики вбачали перший крок зради Версальського договору щодо аншлюсу. Почалися міжнародні протести, особливо з боку Франції, яка чітко виявила своє незадоволення, тому цей проект зазнав невдачі [11, с. 54].

Німеччині вдалося здобути успіх у питанні репарації. Країна заявила свою неспроможність платити і попросила мораторій від зацікавлених у справі держав. За пропозицією президента США Гувера, з червня 1931 р. Німеччина на рік припинила сплату репарацій. На практиці це означало звільнення Німеччини від тягара назавжди, однак остаточне вирішення питання отримало тільки в 1932 р. на міжнародних конференціях в Лозані [7, с. 128].

Уряд Брюнінга не протримався до кінця розпаду репараційної системи. Хоча сам Брюнінг своєю діяльністю захищав інтереси крупних капіталістів та великих землевласників, вони не підтримували його уряд, бо вважали, що це правління не здатне знайти вихід із кризи і не може припинити посилення впливу комуністів. Тому, на їхню думку, вирішення проблеми полягало в переданні влади фашистам [1, с. 74].

«Національна опозиція», Націонал-соціалістична німецька робітничка партія, Німецька національна народна партія, Сталевий Шолом та Пангерманський Союз вже восени 1931 р. об'єдналися в спільний фронт. Це називали Гарцбурзьким Фронтом, тому що зібрання, де створили цю організацію, було в Бад Гарцбурзі. Тут були присутніми Гітлер, Гугенберг, Зельдте і Дюстерберг (керівники Сталевого Шолома), Гайнріх Клас від Пангерманського Союзу, командир фон Штек та представники монопольного капіталу [3, с. 83]. Метою цієї організації було повалення уряду Брюнінга і підготовка до встановлення диктатури. Вони вважали, що в рамках демократичної системи вже неможливо уникнути наступу лівих сил. Повалення уряду не змогли здійснити відразу, однак утворення фронту сприяло посиленню політичного впливу націонал-соціалістів та забезпечило їхню підтримку з боку правих екстремістів. Першим кроком до цього було проведення переговорів між великими капіталістами Рейн-Вестфальського регіону і нацистськими керівниками 1931 р. в Дюссельдорфі. Завдяки переговорам посилилася фінансова база нацистів, з цим стало можливим розширення пропагандистської діяльності та матеріальне забезпечення для озброєння СА і СС [2, с. 213].

Оскільки строк повноваження Гінденбурга скінчився, весною 1932 р. відбулися президентські вибори. Більшість міського населення підтримувала й надалі Гінденбурга, тому Гітлер, кандидат націонал-соціалістів, програв вибори.

Правда, Гітлер отримав удвічі більше голосів, ніж на попередніх виборах 1930 р [12, с. 65]. Соціал-демократична партія закликала своїх виборців до підтримки Гінденбурга, вважаючи його «меншим злом». Це і стало вирішальним фактором ходу виборів. Кандидат Комуністичної партії, Е.Тельман засуджував таку тактику соціал-демократів [11, с. 73].

Після виборів, у травні 1932 р., уряд Брюнінга розпався. Безпосередньою причиною цього став план, за яким уряд хотів розділити між селянами великі землеволодіння, власники яких збанкрутіли; це сприяло б зменшенню соціальних суперечностей в селах. У квітні Брюнінг також заборонив діяльність СА, з чим він хотів припинити розповсюдження масового терору та насильства. Це викликало сильне обурення «національної опозиції», Гінденбурга теж налаштували проти уряду, тому Брюнінг був змушений подати у відставку [12, с. 58].

Новим канцлером рейху став Франс фон Папен, представник промисловців Саарського краю, який мав зв'язки з керівником юнкерів. Його уряд складався в більшості із вихідців знатних родин, а також отримав місце тут представник «І. Г. Фарбен», тому це правління називали «урядом графів і баронів». Але незабаром Папен, посилаючись на нездатність уряду контролювати порядок, розпустив його [4, с. 124]. Соціал-демократичні міністри капітулювали відразу. Хоча комуністи закликали на проведення загального страйку, соціал-демократична партія не погодилася на співпрацю з ними [7, с. 411].

Ця відмова завадила процесові розвитку політики народного фронту. В кінці травня німецькі комуністи створили Антифашистську акцію. До руху приєдналися і деякі соціал-демократичні робітники; були випадки, коли захисні батальйони обох партій разом відбивали провокаційні наступи фашистів. Однак постійні суперечки комуністів та соціал-демократів зашкодили ефективній діяльності Антифашистської акції [7, с. 223].

Внаслідок таких подій в Комуністичній партії зросли тенденції сектантства, недовіри щодо соціал-демократії. Це було характерним й для позиції Виконавчого комітету Комінтерну 1932 р., за якою на зміну періоду тимчасової стабілізації капіталізму прийде перехід до революцій та воєнних конфліктів. Головною метою постає створення соціалістичної радянської Німеччини, а для цього необхідно розбити сили громадянської демократії та фашистів [2, с. 243].

Влітку 1932 р. націонал-соціалісти досягли пік свого впливу на населення. На виборах, що відбулися 31 липня, вони отримали більше ніж одної третини мандатів. Соціал-демократична партія опинилася на другому місці. Однак вплив двох робітничих партій разом не зменшився порівняно з 1930 р. За соціал-

демократів проголосувало на півмільйона менше людей ніж на попередніх виборах, а комуністи отримали на 700 000 більше голосів, загалом 5,3 млн. [12, с. 89]. Це свідчило про те, що багато робітників соціал-демократичного спрямування перейшли до підтримки комуністів. Центристській партії вдалося зберегти свою позицію, ще й виросла кількість її виборців. Тому фашисти й надалі відбирали голоси від електорату правих партій. Німецькі націонали та Народна партія разом набрали удвічі менше голосів, ніж комуністи. «Національна опозиція» всупереч перемозі фашистів не завоювала абсолютну більшість, однак її противники явно слабшали [9, с. 149].

Позиція уряду Папена за таких умов стала нестабільною. Надання фашистам певних переваг не змінило ситуацію. Після виборів Папен запропонував Гітлеру пост віце-канцлера, але фашистам це було вже замало. Тому уряд був змушений керувати за допомогою указів, що Гінденбург своєю владою та своїм авторитетом й надалі підтримував [3, с. 120].

У вересні 1932 р. Папен підписав указ про зниження податків для капіталістів і про зниження заробітної плати працівникам. Це викликало велике обурення народу Німеччини. Протягом вересня та жовтня було проведено більше 600 страйків у країні, половина яких завершилася успіхом. Комуністична партія у своїй фракції сформулювала акт недовіри до Папена, що підтримата й більшість партій. Папен не подав у відставку, а розпустив парламент [10, с. 193].

Напруту в політичній сфері не знизив той факт, що на осінь 1932 р. найважчий період економічної депресії вже був позаду. Хоча стан економіки й надалі залишився дуже поганим, але зупинилося падіння продуктивності виробництва і не росла кількість безробітних. Впливові кола суспільства почали хвилюватися: якщо стан економіки йде на покращення, тоді все буде продовжуватися за веймарською системою і стане неможливим провести заново озброєння й створити Велику Німеччину [10, с. 217]. Потрібно було діяти, адже вплив німецьких комуністів занадто посилювався, а позиції націонал-соціалізму явно слабшали.

Вибори в листопаді 1932 р. підтвердили ці переживання. Нацисти втратили більше 2 млн. голосів і 34 мандати. Проте зросла кількість мандатів народників та німецьких націоналів, тобто очевидно їм вдалося забрати декілька голосів від фашистів. Водночас комуністи знову підвищили свій рейтинг на 600 000 голосів і загалом здобули майже 6 млн. Електорат соціал-демократів зменшився на користь комуністів. Спільна сила двох робітничих партій в межах парламенту не зазнала змін, але загалом і праві не втратили свій статус, а націонал-соціалісти й надалі тримали свою міцну позицію [9, с. 153].

Формування уряду довірили не Гітлеру, а генералу Шлейхеру, який мав добрі стосунки з Гінденбургом. Однак це був лише тимчасовий варіант. Наближалось 31 січня 1933 р. — день скликання Рейхстагу, і було очевидним, що цей уряд перебуває в ізолюваному стані в парламенті [11, с. 84].

За кулісами вже йшли переговори у зв'язку з переданням влади Гітлеру. Круп, Тісен, Сіменс та інші монополісти звернулися з листом до президента, щоб прискорити призначення Гітлера канцлером. На початку січня 1933 р. Папен і Гітлер підписали угоду про план створення парламентської коаліції з партій Гарцбургського Фронту. З цим розкрився Гітлеру шлях до отримання повної влади. 30 січня 1933 р. Гінденбург після того, як генерал Шлейхер подав у відставку, призначив Гітлера канцлером [9, с. 167]. Населення Німеччини тоді ще не зрозуміло, що мова йде не лише про створення нового уряду, а про докорінну зміну всієї системи влади. Демократичну Веймарську республіку замінила відкрита фашистська диктатура. Народ вітав нового канцлера, однак почався період масового терору:

тисячі людей попали в жорстокі руки нацистів, на базах СА замучили до смерті тисячі комуністів [4, с. 114].

Як висновок можна сказати, що Німеччина, подібно до інших країн Європи, тяжко постраждала від економічної депресії початку 1930-х рр. В цей період змогла посилити свої позиції Німецька націонал-соціалістична робітничка партія на чолі з Адольфом Гітлером. Нацисти на своїх масових зборах звинуватили чинний уряд, систему Веймарської республіки, євреїв та комуністів в тому, що через них держава опинилася у складному становищі. Нацисти пообіцяли забезпечити усіх робочими місцями і гідними умовами життя. Таким чином їм вдалося прилучити чимало людей на свій бік і стати керуючою політичною силою. Інші партії не змогли, і насправді не хотіли, об'єднуватися проти фашистів, тому й могло статися те, що 30 січня 1933 р., із призначенням Гітлера на посаду канцлера, до влади прийшов явно антисемітський уряд, який мав наміри розпочати війну. Так на зміну демократичної Веймарської республіки прийшла відкрита нацистська диктатура.

1. Ерин М. Е. Распад партийной системы и крах Веймарской республики. — Ярославль, 1992. — 254 с.
2. Руге Вольфганг. Германия в 1917-1945 гг. — М.: Прогресс, 1984. — 320 с.
3. Ailsby, Christopher. A Harmadik Birodalom napról napra. — Miskolc: Grafika-Tyopress, 2002. — 192 old.
4. Collotti, Enzo. A náci Németország: a Weimari Köztársaságtól a hitleri birodalom bukásáig. — Bp.: Gondolat, 1974. — 385 old.
5. Göbbels, Joseph. Napló. — Bp.: Dunakönyv Kiadó, 1994. — 457 old.
6. Masom, Tim. Politika és gazdaság a nemzetiszocializmusban. — Bp.: Kossuth, 1968. — 311 old.
7. Németh István. Németország története: egységtől az egységig, 1871-1990. — Bp.: Aula, 2004. — 693 old.
8. Rieder, Kurt. A III. Birodalom felemelkedése. — Kaposvár: Vagabund, 2004. — 428 old.
9. Shirer, William. A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története. — Bp.: Teleteacher BT, 1996. — 802 old.
10. Székely Gábor. Hitler hatalomra jutása. — Bp.: Kossuth, 1983. — 249 old.
11. Vass Vilmos. Ausztria és Németország az 1930-as években. — Bp.: Osiris, 2002. — 192 old.
12. Winkler, Heinrich August. Németország története a modern korban. II. Kötet. — Bp.: Osiris, 2005. — 668 old.

РЕЗЮМЕ

УСИЛЕНИЕ НЕМЕЦКОЙ НАЦИОНАЛ-СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ И ЕЕ ПРИХОД К ВЛАСТИ

Сани И.И. (Будапешт)

В начале 1930-х гг, Германия была в значительном политическом и экономическом кризисе. Данные условия способствовали появлению и росту популярности радикальных идеологий. Именно это позволило прийти к власти национал-социалистам во главе с А. Гитлером, которые преобразовали страну в экономическом, политическом и общественном плане. Партии, которые не смогли объединиться для противостояния Гитлеру, только способствовали развертыванию этого процесса. Немецкий народ не знал всех планов нацистов, но он поверил политикам которые обещали улучшение жизненного уровня, обеспечения работой, сильную Германию, и привел национал-социалистов к руководству страной. После их прихода к власти возврата уже не было. Нацисты преобразовали страну по своим идеалам, и все подчиняли своим милитаристским целям. Таким образом, после прихода нацистов к власти демократический строй Веймарской республики заменила ревашистская, агрессивная нацистская диктатура, которая готовилась к войне.

Ключевые слова: большая экономическая депрессия, Национал-социалистическая немецкая рабочая партия (НСРП), Веймарская республика, СС (охранные отряды), СА (штурмовые отряды), Коммунистическая партия, Гарцбургский фронт, нацистская диктатура.

SUMMARY THE SETTLEMENT OF THE GERMAN NATIONALIST-SOCIALIST LABOUR PARTY AND ITS COMING INTO POWER

Yosyp Sani M (Budapest)

At the beginning of the 1930s Germany was in a serious economic and political crisis. Conditions of this type usually favour the formation of extreme ideologies. In Germany this situation gave the opportunity to the national socialists lead by Hitler to assume power in the country and reform it according to their own imagination in political, economic and social fields. The rest of the country's political parties, being able neither to cooperate with the Nazis nor to form a league against them, only helped the formation of this process. The German people did not completely understand the views of the Nazis but easily believed the promises of the politicians about a better standard of living, permanent places of work and a strong Germany, and helped the national socialists into a governmental position. After taking over of power there was no way back, the nazis had all possibilities to reform the country according to their own ideas and to subordinate everything to their war-aims. Therefore, due to the the Nazi's taking over of power, the democratic system of the Weimar Republic was replaced by a revisionist and war-aimed autocracy.

Key words: great economic depression, the National-Socialist German Workers Party (NSDAP), Veymarska Republic, SS (protection troops), the SA (storm troops), the Communist Party, Hartsburzkyy front, the Nazi dictatorship.

УДК: 94(47+57)(569.4)"194/195":324

РАДЯНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В КІНЦІ 40-х – НА ПОЧАТКУ 50-х рр. XX ст.

Оксамитний Ю.А., Стрільчук Л.В. (Луцьк)

У статті досліджено процес еволюції відносин між Радянським Союзом та Державою Ізраїль у період часу від кінця Палестинської війни 1948–1949 рр. до офіційного розриву дипломатичних відносин 1953 р. в світлі радянської близькосхідної політики. Основну увагу приділено відстеженню основних внутрішньо- та зовнішньополітичних факторів в політиці СРСР та Ізраїлю, які зумовили погіршення відносин між державами.

Ключові слова: СРСР, Ізраїль, Близький Схід, арабські країни, сіонізм, співробітництво, Середньосхідне командування.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Протягом майже п'яти десятиліть радянська історична наука обходила осторонь проблему відносин між СРСР та Ізраїлем. Ідеологічні протиріччя між двома державами, прагматичне позиціонування ізраїльського керівництва та проарабська орієнтація близькосхідної політики СРСР стали перешкодами на шляху об'єктивному дослідженню зазначеної проблеми. Разом з тим, ті наукові доробки, які безпосередньо та опосередковано висвічували різні сторони радянсько-ізраїльських відносин, містили характерні для радянської історичної науки ідеологічні штампи та перекручення. Проте поступове зникнення ідеологічного протистояння по лінії Схід – Захід, переважання прагматичних інтересів у політиці обох держав та публікація новітніх наукових досліджень і розсекречених документів дозволили не тільки правдиве висвітлення усіх аспектів радянсько-ізраїльських відносин, але й створили підґрунтя для подання об'єктивної оцінки історичним подіям минулого.

Аналіз досліджень та публікацій. При написанні статті автор використав наукові публі-

кації як радянських вчених (К. Іванов, І. Шейніс, Г. Акоп'ян, І. Генін), так і сучасних російських та зарубіжних дослідників (Й. Говрін, Ф. Кандель, Г. Сакер, Г. Ісаєв та ін.). Джерельною базою дослідження стали збірники документів: «Ближневосточный конфликт: Из документов архива внешней политики РФ» та «Советско-израильские отношения. 1945–1953 гг.».

Мета статті полягає у дослідженні впливу геополітичних факторів розвитку близькосхідного регіону, а також ідеологічних орієнтирів СРСР та Ізраїлю на радянсько-ізраїльські відносин кінця 40-х – початку 50-х рр. XX ст.

Відповідно до мети, автором ставляться наступні запитання:

– показати місце Ізраїлю у близькосхідній стратегії СРСР;

– простежити динаміку радянсько-ізраїльських відносин в зазначений період;

– визначити головні ідеологічні фактори, що зумовлювали політичне позиціонування СРСР по відношенню до Ізраїлю;